

Hægefjell, Telemarks hellige fjell

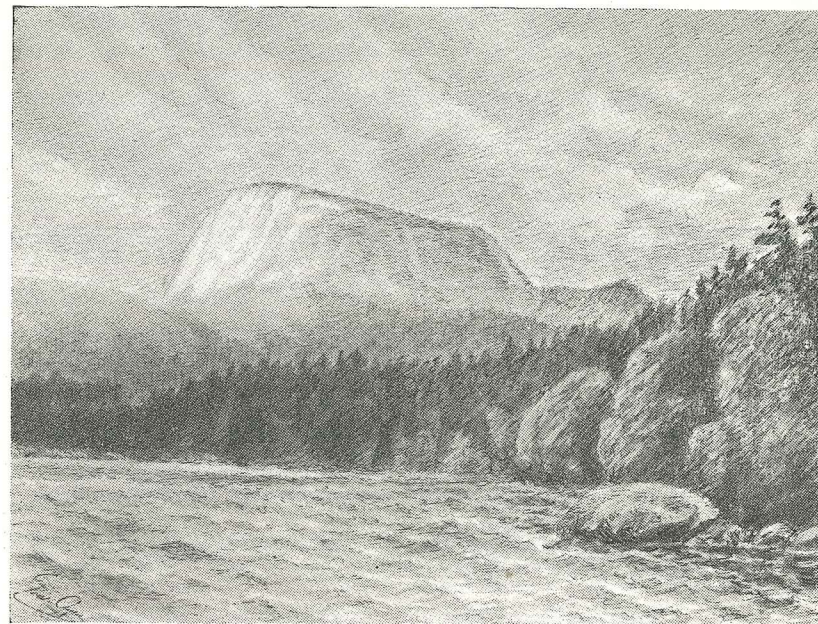
Av Toralf Øyen

Den sydligste delen av Telemark, sør for Bandakvassdraget, synes å være helt ukjent for alt som turister heter. I uker kan en her ferdes i de dype skoger og på de utstrakte heier uten å se et menneske, og det å treffe en vandrer som ikke hører hjemme i bygdelagene omkring, er omtrent like så sjelden som å råke borti et medlem av den bjørnestamme, som etter hva det sies fremdeles skal holde til her i traktene.

Nå, dette er kanskje ikke så rart, for uveisomt er her og øde, ingen adgang til å komme til folk og i hus før en når bygda; men så er det riktignok ikke mer enn en passelig dagsmarsj mellom bygdene.

Disse strøkene har sin utpregede egenart og har mye nytt å by for en som gjerne vil se alle sider av vårt mangslungne land. Noe storslagent i retning av overdimensjonert natur kan en ikke vente seg, men avveksling og tildels ganske imponerende utsyn over skog og hei og bygd.

De store skogstrekninger i sydøst: Solum, Holla, Drangedal og Lunde, ulente, nokså veiløse med en innviklet topografi med trange daler og bortgjemte vann går vestpå over i de mer storformete og ganske høye, tildels trebare heistrekninger øst for Nisser. Riksveien fra Tørdal over til Vrådal går her ved Ølbua (gammelt: Elibu) gjennom et dypt skar med på den ene side — mot nord — de ulente og svært opphakkete strøk om tvillingtoppene Kollingan (vel 900 m. som står rett foran en under dampskibsturen oppover fra Strengen), og på den annen side — mot syd — de forholdsvis jevne og glissent skogkledde Nissedalsheier, hvor høyden går opp i en 7—800 m., og hvor det overalt glitrer i vann som ligger strødd utover. En vil få et inntrykk av denne rikdom på vann når det kan nevnes at her

Hægefjell og Horgenviki

innen et område på ca. 170 km.² fins nesten 500 vann, stort og smått. Dette er gamle setertrakter, men setrene brukes omtrent aldri mer som sådanne, så det er bare husene en treffer og ikke folk eller fe.

Vest for Nisser blir lendet helt annerledes. Formene blir større og enklere, her er høyere og snauere topper, som når helt opp mot 1200 m. (Roan 1193), større og mer utformede daler, færre, men større vann; og det som først og fremst setter sitt preg på og er nokså eget for høyderyggen mellom Nisser og Fyresvatn, det er de mange svære og glattslipte flåg. Som regel vender de mot syd og øst, sjeldnere mot nord som i Roan, og en kan kanskje stort sett si at de begynner i nord med Roholtfjell i Vrådal og avsluttes i syd med Trågfjell i Åmli.

Når en reiser veien på østsiden av Nisser, vil disse flågene vest for vannet falle sterkt i øynene, og særlig vil Hægefjell (d. v. s. Helgafjell) fange blikket der det stiger opp fra skogen som et syn med sine 350 m. høye, stupbratte, skinnende lyse, fullstendig glattslipte sider hvis jevne flater sjelden brytes av en busk eller av en

torvflekk. Med sine 1022 m. sees det vidt omkring, og har en først festet seg ved det, vil blikket alltid søke det så sant det fins innen synsvidde, og alltid vil en bli like betatt ved gjensynet og like overbevist om at dette er et av de vakreste fjell en kan se. Fjellet virker så merkverdig rent, så fjernt og opphøyet, så rolig til tross for de svære stupbratte sider, og det kan lyse med eiendommelige vakre farvenyanser, rosa, blålige, grønnaktige ettersom forholdene forøvrig legger dem tilrette.

Dette inntrykk av opphøyet renhet har vel også de mennesker hatt som i en fjern fortid ga fjellet navnet Helgafjell, det hellige fjell.

Fjellet som i seg selv er en seværdighet, blir det enn mer ved de tanker og forestillinger som har vært bundet til det og som en nå blir minnet om ved dette ærverdige og innholdsrike navnet. Navnet har i tidens løp gjennomgått en naturlig forandring og blitt til Hægefjell, og som det så ofte hender, har det dannet seg sagn om fjellet ut fra en trang til å gi en forklaring på navnet. Om Hægefjell lyder sagnet slik:

Kjærringa på Borstad — en mils vei sønnenfor Hægefjell — og kjærringa på Kråkenes — en halv mil nordenfor — var blitt usams om eiendomsgrensen. De satte møte på Hægefjell; Borstadkjærringa sa til Kråkeneskjærringa at hun kunne sette delesteinen hvor hun ville, hun kunne tøye seg så langt utover hun ville, der hun satte steinen, skulle delet stå. Kråkeneskjærringa bøyde seg for langt ut og datt utfor; hun het Hæge og etter henne ble fjellet kalt Hægefjell.

Slike sagnaktige uttydninger som er yngre enn navnet, fins så mange steder. Om det foran nevnte Trågfjell i Åmli heter det således at en jente drevet av ulykkelig kjærlighet dro med seg et trau opp på fjellet og akte utfor. Derav navnet Trågfjell.

Like i nærheten av Hægefjell er det et par navn, sjeldne og eiendommelige som sett i sammenheng med navnet Hægefjell gjør det overveiende sannsynlig at det her en gang i fjerne tider har vært et kultsentrum, et sted for gudedyrkelse.

Det er navnene *Horgeviki* og «*Stall og stoge myri*» eller «Myri med stallen og stoga». At dette siste navn skulle ha noen sammenheng med de to andre falt meg ikke inn før nå avdøde dr. Edvard Gundersen med sin store viden og store interesse for disse ting gjorde meg oppmerksom på at navnets opprinnelige form og mening høyst sannsynlig er en ganske annen enn den som nå synes å ligge klart i dagen. Og at dette opprinnelige navn sammenstillet med de to

Ofring i Horgen

andre ytterligere vil forsterke inntrykket av at den grunn vi her ferdes på, har vært hellig grunn for henfarne slekter.

Navet *Hægefjell*, opprinnelig Helgafjell, det hellige fjell, hører til navn som en sjelden treffer på. Ut fra personlig erfaring vet jeg om følgende: Det fins et Hægeberg i Tinn oppe ved Mår; fjellet ruver svært der det med sine 500 m. høye, bratte sider stenger for dalen en halv mils vei ovenfor de øverste gårder. Her er nå bare setergrender, men sagnet forteller om fast bosetning i tidligere tider. Vestpå er det et Helgafjell i Jelsa, Helgaknuden i Årdal i Ryfylke og en liten fjellknatt som heter Helgaberg like ved Erling Skakkes gamle kirke på Støle i Etne. Fjellknatten er oversådd med helleristninger: skåler, ringer og et rikholdig utvalg av solhjul.

På Island fins det ifølge Olafur Lárusson i Nordisk kultur 8 fjell med navnet Helgafell. Det best kjente av disse er vel Helgafell ved Breidafjord som er omtalt i Eyrbyggja saga, og av denne saga får en vite noe om de tanker og forestillinger som var forbundet med fjellet og navnet. Torolv Mostrarskjegg, som bosatte seg i nærheten på Torsnes, ga fjellet navnet Helgafell, han valgte — etter

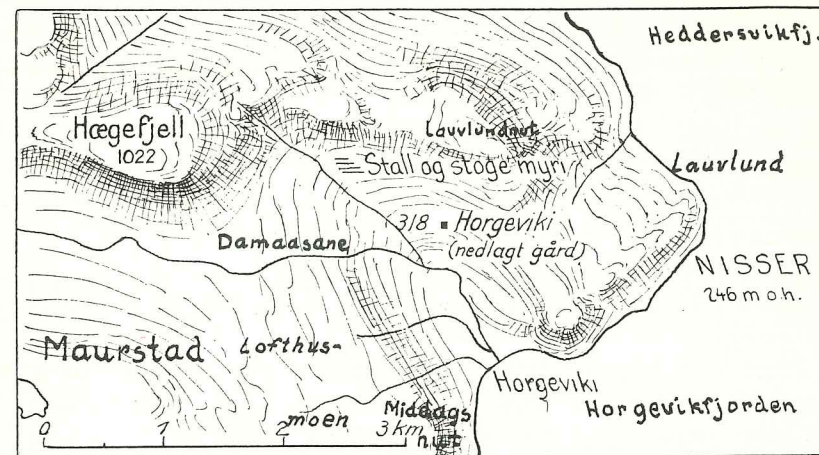
landnåmsmenns skikk — fjellet til å gå inn i etter døden, og han ville at ingen måtte se på det fjellet uvasket, og at ikke noe levende måtte drepes der, hverken menneske eller dyr uten at det gikk bort av seg selv. Han trodde at dit skulle han fare når han døde og likeså hans frender på neset. Slike forestillinger har han som andre landnåmsmenn tatt med seg fra Norge og slike forestillinger har nok også vært forbundet med det forunderlige fjellet Hægefjell.

Om de andre navn skal i all korthet sies:

Navnet *horg* betyr egentlig steinrøys (gammelnorsk *horgr*). På vestlandet brukes navnet flere steder om fjell av et bestemt utseende; i Romsdalen fins det ifølge Rygh en gård med det sammensatte navn Horgjen som antas å ha fått sitt navn av fjell i nærheten og så langt østpå som i Iveland i Aust-Agder fins ifølge Ross et bratt fjell som heter Horgja. Ellers brukes navnet ifølge Rygh i den mer opprinnelige betydning om steder som et innrettet til hedensk gudsdyrkelse, og som det syns viet til en bestemt gud. Som gårdsnavn brukes det sjelden usammensatt (slik som Horg i Trøndelag), meget ofte sammensatt med -vin (Horgen), aldri med gudenavn. I Nordisk Kultur XXVI Religionshistorie skriver Magnus Olsen at horg er en tempelbygning av mere primitiv type enn hof og at navnet bl. a. fins sammensatt også med betegnelser som -dal, -stein, -strand, -vatn, -øy. Her i navnet Horgeviki er det altså sammensatt med -vik. I samme publikasjon i den særdeles interessante artikkel «Gudar og gudedyrking» sier professor Nils Lid at stedsnavn i den østlige delen av Norge tyder på at horgene har vært sentra for offentlig kult; at de dessuten kunne være små og private kultsteder, kan sees i eldre Gulatingslovs Kristenrett med forbud mot hedensk gudedyrking: «— — dersom en mann fører opp hauger eller hus og kaller det horg, da har han forbrutt 3 merker til bispenn.»

Navnet «*Stall og stoge myri*» eller «Myri med stallen og stoga» er høyst eiendommelig og såvidt meg bekjent temmelig enestående. Skulle navnet være kommet ved at det har stått en stue med hestestall ved myra, ville den sikkerlig og helt naturlig ha kommet til å hete «Stoge og stall-myra» med stue som det viktigste ledd først. I daglig tale ville en jo si at det sto en stue med stall ved myra. At navnet nå forklares ved at det skal ha stått tømmerkoie med stall deroppe, kan vel ha eller rettere sagt det har sikkerlig sin grunn i en trang til å forstå navnet slik som foran er nevnt om Hægefjell.

Det syns overveiende sannsynlig at en her finner igjen navn på

kultgjenstander som hørte hjemme i en horg, nemlig *stallr* eller *stafr*.

Horgen var kanskje opprinnelig en oppbygget steinrøys slik som navnet sier og med en phallisk stav reist midt i røysen slik som i et dansk fortidsfunn. Da horgen kom under tak fikk stallr og stafr sin plass der. Ifølge Nils Lid: «Gudar og gudedyrking» må selve ordet stafr ha vært navn på et kultobjekt, en phallisk figur, et fruktbarhetssymbol (med særlig tilknytning til Njordkultur og Frøykultur), mens stallr svarer til den hjellen som figuren sto på. I denne forbindelse kan også nevnes hva Nils Lid anfører fra eldre Eidsivatings Kristenrett at «engi madr skal hafa í húsi sínu staf eda stalla».

Nå kan det synes rart at et kultsted, kanskje et kultsentrum, skal finnes på et så bortgjemt sted som i Horgeviki hvor det ikke ser ut til at det noen gang har vært nevneverdig mer dyrkbar eller dyrket jord enn den som gården ligger på, og hvor det er tungvint og uveisomt til alle kanter unntatt sjøveien over Nisser.

Mon det da ikke er dette forunderlige, lysende Hægefjell, hvis hellighet kanskje går tilbake til enda eldre tider, som har trukket også denne form for gudedyrking til seg.

27

SKIEN-TELEMARK
TURISTFORENING

STIFTET 21. OKTOBER 1887

ÅRBOK 1947

VED
THOR BALLESTAD

OLUF RASMUSSENS BOKTRYKKERI

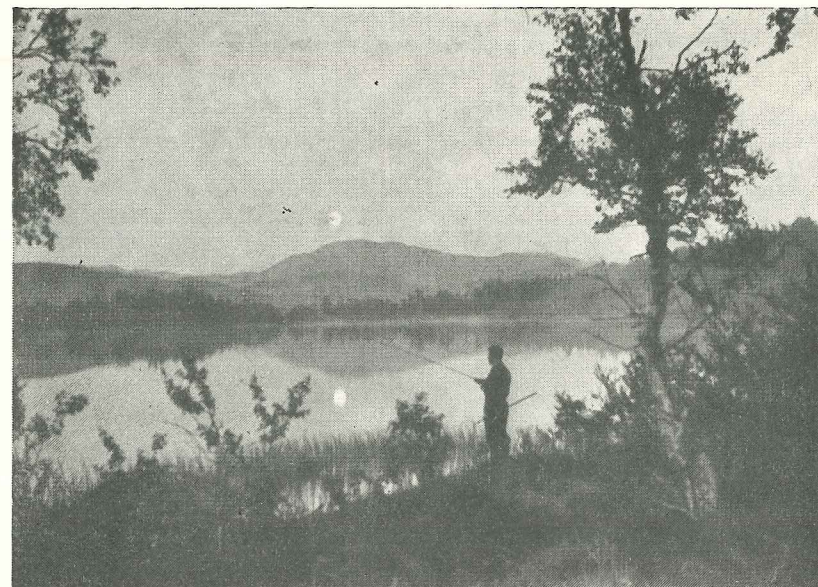
SKIEN 1948

INN H O L D

	Side
Telemark, av Tarjei Vesaas	5
Nes kirke, av dr. Harry Fett	11
Hægefjell, Telemarks hellige fjell, av Toralf Øyen	20
Siljan, av L. R. Nesje	26
Dalen—Skafså—Bjørnevashytta—Setesdal, av O. G. Nystad	37
En innfallsport til Hardangervidda, av H. Røysland	57
Spredte minner fra turisttrafikkens barndom i Øst-Telemark for 60 år siden, av Ole Melby	63
Botnedalen i Mo som vendte tilbake til naturen, av H. Toreskås jr.	68
Med Wigant på jakt i Sauheradfjellene, av Edv. Eriksen	77
Pressen inntar Jønnbu-hytta, av Arthur W. Nielsen	81
Årsberetning	86
Regnskap	89—90
Annonser	91

261289

Follatjønn i Kauland, ca. 1000 m. o. h.
Midnattsfotograf ($\frac{1}{2}$ sek.)

Fot. Jensen Atelier

Telemark

Av Tarjei Vesaas

Me som er frå Telemark kjenner det som ei lukke å vera fødde der — og so fær andre flire åt det um dei vil. Ein kjenner det når ein er burte frå der, då sigler detta namnet på plass millom dei andre kjære ord me samlar på, som mor eller far, som namnet på gjenta mi, som namnet på far sin gamle gard. Her er eit vers som byrjar so heilt hugtakande: «Der hjalar eit viv i Jusulid . . .», den lina er millom det finaste *eg* veit, det er som eg ser storparten av Telemark der, alle grøne liar, og grøne dalar i ele-ver, og hjal og dikt, og elskhug, og telegjentur, manar denna lina fram. Fylket i sumarskrud. Til andre tider ligg det nedsnøa i logne djupe fonner med skispor og tømmervegjer i kross.

Tenkjer Telemark er det mest mangslugne her finst. Kinck seier at Setesdal er køyrd inn i landet som ei plogfor, ei lang enkel line, og slik er det med mange andre dalføre, men i Telemark gjeng dalane på langs og tvers til ein *vase* av dalar som det skal kjens